

Lesbrief Jodenvervolging

Eline, zomaar een meisje uit Haarlem

Inhoud

<i>Van crisis tot oorlog</i>	2
<i>De komst van de Duitsers</i>	4
<i>De jodenvervolging in Haarlem</i>	6
<i>De deportaties vanuit Haarlem</i>	8
<i>Onderduiken</i>	10
<i>Van Westerbork naar Auschwitz</i>	11
<i>Na de bevrijding</i>	12
<i>Joods Monument Haarlem</i>	13
<i>Vragen</i>	14
<i>Woordenlijst</i>	14
<i>Aantekeningen</i>	15

Op 10 september 1943 wordt de tienjarige Eline Sanders, een meisje uit Haarlem, samen met haar ouders, zusje Marie Lena en broertje Elbert vermoord in een concentratiekamp in Polen. Dat kamp heette Auschwitz en was een van de vernietigingskampen die door de Duitsers speciaal werden gebouwd om grote groepen mensen te vermoorden in gaskamers. Bekende namen van andere vernietigingskampen zijn onder andere Sobibor en Treblinka. In deze kampen werden Joodse mensen om het leven gebracht, zo ook Eline.

Eline Sanders (uiterst links) en haar broertje Elbert Sanders (midden voor) met achter de buurtkinderen (voorjaar 1941)

Op het moment dat de Tweede Wereldoorlog op 10 mei 1940 uitbrak, woonde het gezin Sanders aan de Delftlaan 193 in Haarlem. Vader David was van beroep Reiziger. Eline was 7 jaar oud en zat op de basisschool. Haar zusje Marie Lena was 5 jaar en ging naar de kleuterschool en haar broertje Elbert Daan was net één jaar oud en was lekker bij moeder Clara Sophia thuis. Eline was een aardig meisje, had vriendjes en vriendinnetjes en speelde graag buiten.

Clara Sanders-Keizer met haar zoontje Elbert Sanders (rechts) en haar buurvrouw met diens zoontje (links) (zomer 1940)

Marie Lena (rechts) met buurjongetje (links) (april 1942)

Dan crisis tot oorlog

In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog was er een economische crisis in Amerika en Europa. Veel bedrijven moesten sluiten en armoede was het gevolg. Er was veel onrust, vooral in Duitsland. Verschillende groepen vochten hun ruzies op straat uit. Zo kon het niet langer, er moest iets veranderen.

Veel Duitsers zagen Adolf Hitler en zijn Nationaal Socialistische Duitse Arbeiders Partij (NSDAP) als een redder uit de ellende van werkeloosheid, armoede en onrust. De NSDAP werd een grote partij. In 1933 werd Hitler de premier van Duitsland. In het begin van zijn regering bewonderden veel mensen de manier waarop hij de problemen aanpakte. De rust op straat keerde toen terug. Grote projecten zorgden ervoor dat de werkeloosheid afnam.

Aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. SA en SS Nazi-actie tegen Joodse winkels. Op de winkelruit staat groot 'Jude'. (Duitsland, plaats onbekend, 1933).

Maar er was ook een keerzijde. De Duitse nationaal-socialisten, of nazi's, dachten dat er betere en minder goede soorten mensen bestonden. De zogenaamd minderwaardige mensen moesten worden 'vernietigd'. Hieronder vielen de Joden, maar ook de Roma en Sinti (zigeuners), homoseksuelen, politiek andersdenkenden en gehandicapten.

Er kwamen steeds meer wetten die het leven voor de Joodse mensen in Duitsland moeilijker maakte.

Zo mochten de kinderen alleen nog maar les hebben van Joodse leraren, mochten Joodse dokters alleen nog maar Joodse mensen behandelen, mochten Joodse mensen in parken en plantsoenen alleen nog maar op speciale banken zitten.

In november 1938 organiseerden de nazi's met hun knokploegen grote rellen tegen de Joden. Overal in Duitsland werden Joodse mensen aangevallen. 267 Synagogen (Joodse kerken) werden in brand gestoken en 7500 winkels en bedrijven van Joden vernield. Ook Joodse huizen, scholen, begraafplaatsen en ziekenhuizen moesten het ontgelden. Het werd de brandweer verboden om de branden te blussen. Joodse mensen werden gewoonweg mishandeld, opgepakt en vermoord.

De nacht waarin deze brandstichtingen en mishandelingen plaatsvonden (van 9 op 10 november 1938) noemen we de Kristallnacht, wegens het vele glas van kapotte ruiten van synagogen, winkels en woonhuizen. Deze nacht was het begin van de grote Jodenvervolging, die ook wel de Holocaust of de Shoah genoemd wordt. Veel Joodse mensen probeerden uit Duitsland te vluchten. Helaas waren niet veel landen bereid de vluchtelingen toe te laten.

Ook Nederland nam relatief weinig vluchtelingen op. Door de komst van vluchtelingen uit Duitsland nam de joodse bevolking in Haarlem in de dertiger jaren echter toch aanzienlijk toe. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog telde de joodse gemeenschap in Haarlem ongeveer achttienhonderd leden.

Het werd allemaal nog veel erger voor de Joden!

De komst van de Duitsers

's Morgens vroeg op 10 mei 1940 vielen de Duitsers ons land binnen. Behalve het schieten van luchtafweergeschut en uit berichten merkten de mensen in Haarlem weinig van de oorlog. De stad bleef in de meidagen ongeschonden. Op 15 mei, na de capitulatie, riep de burgemeester De Vos van Steenwijk de bevolking op om bij de komst van de Duitsers kalm te blijven. Bij het bericht van de capitulatie pleegden zestien joodse Haarlemmers zelfmoord. Zij vermoedden wat hen te wachten stond.

Duitse troepen houden op 16 mei 1940 een demonstratieve optocht en kwamen via de Amsterdamse Vaart, langs de Amsterdamse Poort, Haarlem binnen.

Die woensdagmiddag om twee uur verschenen de eerste Duitse troepen op de Grote Markt. Het waren gemotoriseerde troepen met enkele pantserwagens.

Op 16 mei 1940 hielden eenheden van de Duitse 9de Pantser-Divisie samen met de Leibstandarte S.S. 'Der Führer' een demonstratieve optocht langs Den Haag, Leiden, Haarlem, Amsterdam en Utrecht. Op de Grote Markt in Haarlem waren veel belangstellenden toegestroomd. Het Polygoon Filmjournaal filmde de triomfantelijke intocht van de Duitsers en laat ons onder andere zien dat een plaatselijke melkboer vlakbij het standbeeld van 'Loutje' flesjes melk verkocht (of uitdeelde?) aan de 'Moffen'. Een oud scheldwoord voor Duitsers. In het etablissement Brinkmann vestigden zich de Duitse Feldkommandant Michaelis en de Ortskommandant (plaatselijk commandant) majoor Freude (later verplaatst naar Hotel den Hout). Haarlem was bezet en zou dat gaan merken.

Het openbare leven hernam zijn gewone loop. De schouwburg, de concerten, bioscopen en sportwedstrijden gingen de hele oorlog gewoon door. Het oude gemeentebestuur zette tot maart 1941 zijn werk voort.

De Duitse troepen stelden zich, op 16 mei 1940, op de Grote Markt in Haarlem op.

De jodenvervolging in Haarlem

Kort na de bezetting door de Duitsers werden de Joodse vluchtelingen uit Duitsland gedwongen de kuststreek, dus ook Haarlem, weer te verlaten. Haarlem beleefde een trieste primeur op 1 april 1941; het was de eerste gemeente in Nederland waar het de Joden werd verboden in allerlei publieke lokaliteiten zoals; café's, restaurants, hotels, schouwburgen, bioscopen, parken, zwembaden e.d. te komen. Overal verschenen de bordjes "Verboden voor Joden" en "Joden niet gewenst".

In mei 1942 waren de Joden binnen Haarlem bijna geheel geïsoleerd. Ze kregen een grote J. op hun persoonsbewijzen gestempeld, zodat bij controle meteen duidelijk was dat zij Joods waren. Joodse ambtenaren waren ontslagen, Joodse ondernemers onteigend, Joodse kinderen van de gewone scholen verwijderd, zoals ook Eline. Die mocht ook niet meer naar haar school toe. Joden mochten ook niet meer met het openbaar vervoer, niet meer telefoneren, 's avonds niet meer hun huis uit en ook niet geen niet-Joods bezoek ontvangen. Overdag mochten ze ook niet bij niet-Joden op bezoek, niet meer naar het zwembad toe of naar de speeltuin.

Toen kwam de dag dat iedereen vanaf 6 jaar een gele ster met het woord Jood op hun kleren moest dragen, zodat ze altijd goed herkenbaar waren. Ook Eline die inmiddels 9 jaar was en haar zusje Marie Lena die 7 jaar was.

**Dit was niet het einde,
het werd nog veel erger!**

B E K E N D M A K I N G .

Ter bevordering van de handhaving der openbare orde in de gemeente Haarlem bepaal ik, in overeenstemming met den Gevolmachtigde voor de provincie Noordholland van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied en gezien de verordening van den Rijkscommissaris van 29 Mei 1940, No.3/1940, het navolgende:

Artikel 1.

Het is aan joden verboden hotels, restaurants, café's, bioscopen, schouwburgen, openbare leeszalen, openbare vergaderlokalen, openbare zwem- en badinrichtingen en openbare badhuizen binnen de gemeente Haarlem te betreden of in die inrichtingen te verblijven. Inrichtingen als boven bedoeld, waarin het verblijf aan joden zal zijn toegestaan, zullen nader door mij worden aangewezen.

Artikel 2.

De eigenaars, exploitanten of bestuurders van de bij het vorige artikel bedoelde, voor joden verboden inrichtingen, zijn verplicht binnen 24 uur na de afkondiging van dit voorschrift, in deze inrichtingen, op een voor bezoekers duidelijk zichtbare plaats, met het stempel der politie gewaarmerkte biljetten aan te brengen en aangebracht te houden met het opschrift "Verboden voor Joden".

Artikel 3.

Het is aan joden verboden hun woonplaats binnen de gemeente Haarlem te vestigen of aldaar hoofdverblijf te houden, voorzover zij op het oogenblik van het in werking treden van dit voorschrift aldaar geen woonplaats of hoofdverblijf zullen hebben.

Artikel 4.

Joden, die na 25 Februari 1941 hun woon- of verblijfplaats binnen de gemeente Haarlem hebben gevestigd, zijn verplicht onverwijld ter gemeentesecretarie, 6e Afdeling, vergunning aan te vragen om binnen die gemeente te wonen of aldaar hoofdverblijf te houden. Degene, die binnen acht dagen na het in werking treden van dit voorschrift hieraan niet voldoet, stelt zich aan strafvervolging bloot.

Artikel 5.

Het is aan joden verboden binnen de gemeente Haarlem te verhuizen, tenzij zij daartoe van tevoren toestemming zullen hebben bekomen van den Regeeringscommissaris voor Haarlem.

Artikel 6.

Voor de toepassing dezer verordening wordt als jood beschouwd ieder, die krachtens de verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied No.189 van 22 October 1940, artikel 4, wordt geacht jood te zijn.

Artikel 7.

Het niet in acht nemen dezer voorschriften wordt gestraft.

Artikel 8.

Deze voorschriften treden onmiddellijk na hun afkondiging in werking.

HAARLEM, den 1en April 1941.

De Regeeringscommissaris voor Haarlem,
S. P L E K K E R.

W-2-3A

De bekendmaking van de maatregelen tegen de joden, ondertekend door de burgemeester van Haarlem S.L.A. Plekker.

Rechts, de burgemeester van Haarlem S.L.A. Plekker naast Anton Mussert.

De deportaties vanuit Haarlem

Bijna zeventig 'werkloos gemaakte', Joodse Haarlemmers zijn in het voorjaar van 1942 naar Nederlandse werkkampen in Vledder en Ommen gestuurd. Daarmee was de deportatie van de Joodse bevolking in Haarlem begonnen.

Op maandag 24 augustus 1942 ontvingen 650 Joodse Haarlemmers een brief met de opdracht zich de volgende dag te melden in de St. Bavoschool aan de Westergracht. Zo'n 230 oudere joodse Haarlemmers zouden naar Westerbork gebracht worden, de overigen kregen te horen dat ze naar Duitsland moesten om er te werken.

Joodse mensen moesten zich verzamelen om op reis te gaan naar Duitsland. Onzeker waar ze terecht zouden komen.

Van de 650 aangeschrevenen meldden zich slechts 149. De Duitsers waren zeer ontevreden over het te kleine aantal dat zich meldde en hielden een razzia in de avonduren. Bij deze inderhaast georganiseerde razzia pakten de Duitsers nog dertig joden op.

In de nacht van 25 op 26 augustus 1942 vertrok vanaf het rangeerterrein bij de Westergracht een speciale trein. Daarin zaten 179 Haarlemse Joden. De trein bracht ze naar het kamp Westerbork - vóór de oorlog een kamp voor naar Nederland gevluchte Duitse Joden - in Drenthe.

Enige dagen later werden de meesten van hen daar opnieuw in een trein geladen. Die reed rechtstreeks naar Auschwitz. Daar vonden meer dan 110 Haarlemse Joden op 31 augustus 1942, minder dan een week na hun gedwongen vertrek uit

Haarlem, de dood in de gaskamers. Van het bestaan van de gaskamers was toen nog niemand in Nederland op de hoogte. Op 9 februari 1943 kregen alle in Haarlem overgebleven Joden een brief thuis dat ze binnen een week dienden te verhuizen naar Amsterdam. Ze moesten zich daar vestigen in het 'Jodenkwartier'. Na het verstrijken van die termijn was Haarlem voor Joden verboden gebied. Hun deportatie naar Westerbork, en verder naar de vernietigingskampen, vond voortaan plaats vanuit de hoofdstad, Amsterdam.

Zentralstelle für jüdische
Auswanderung Amsterdam
Adama v. Scheltemaplein 1
Telefoon 97001

1

Nº 136094

OPROEPING!

Aan: *Voortzetting van de...* L No.

U moet zich voor eventuele deelname aan een, onder politietoezichtstaande, werk-
verruiming in Duitsland voor persoonsonderzoek en geneeskundige keuring naar het door
gangskamp Westerbork, station Hooghalen, begeven.

Daartoe moet U op _____ om _____ uur
op de verzamelplaats _____ aanwezig zijn

Als bagage mag medegenomen worden:

- 1 koffer of rugzak
- 1 paar werklarzen
- 2 paar sokken
- 2 onderbroeken
- 2 hemden
- 1 werpak
- 2 wollen dekens
- 2 stel beddegoed (overtrek met laken)
- 1 eetnap
- 1 drinkbeker
- 1 lepel en
- 1 pullover

handdoek en toiletartikelen

en eveneens marschproviant voor 3 dagen en alle aan U uitgereikte distributiekaarten met
inbegrip van de distributiestamkaart.

De mee te nemen bagage moet in gedeelten gepakt worden.

a. **Noodzakelijke reisbehoelten**
daartoe behooren: 2 dekens, 1 stel beddegoed, levensmiddelen voor 3 dagen, toiletgeres,
stensbord, eetbestek, drinkbeker,

b. **Groote bagage**
De onder b. vermelde bagage moet worden gepakt in een stevige koffer of rugzak,
welke op duidelijke wijze moet worden voorzien van naam, voornamen, geboortedatum
worden, daar de groote bagage in
distributiekaarten met inbegrip van
worden, doch moeten,
huisleutels moeten

*De 'werkeloos gemaakte' Joodse
Haarlemmers kregen zo'n
'OPROEPING'.
Hierin stond wat ze aan bagage
mee moesten nemen.*

Onderduiken

Ook de ouders van Eline hadden zo'n brief gekregen en David, de vader van Eline, die wilde niet naar het 'Jodenkwartier' in Amsterdam. Hij besloot om met het gezin te gaan onderduiken bij niet-Joodse mensen. Dat was heel gevaarlijk, want als dit werd ontdekt, werden de Joden en hun helpers opgepakt en weggevoerd. Maar gelukkig waren er mensen die het durfden. David besloot om zijn drie kinderen verspreid onder te brengen. Marie Lena en Elbert kwamen zo in de buurt van Sliedrecht te zitten en Eline bij een boer in Barchem. David en Clara zelf gingen onderduiken bij een weduwe in de Eerste Helmersstraat in Amsterdam.

De foto's laten zien hoe mensen tijdens de onderduik in de kruipruimte onder de vloer leefden.

Clara, de moeder van Eline, had last van astma en daardoor bezocht ze een heilgymnast. Op een dag, eind augustus 1943, bracht David zijn vrouw naar die heilgymnast. Een lid van de Kolonne Henneicke, die gespecialiseerd was in het herkennen van joden op straat, zag hen lopen en arresteerde David en Clara. Ze moesten mee naar het bureau van Henneicke aan de Noorder Amstellaan in Amsterdam.

Het lid van de Kolonne Henneicke dat David en Clara had opgepakt eiste van hen de adressen waar de drie kinderen ondergedoken zaten. Zij weigerden eerst de adressen op te noemen, maar onder zware fysieke mishandeling zwichtten ze toch en gaven adressen door.

Dan Westerbork naar Auschwitz

Nadat het hele gezin Sanders was opgepakt werden ze via Westerbork weggevoerd naar Auschwitz. Ze werden als beesten vervoerd, op elkaar geperst in veewagens. Het enige dat ze meekregen was samen één vat water, een beetje brood en soms een emmer die als toilet moest dienen. De reis duurde voor Eline drie dagen en onderweg overleden soms al mensen door ondervoeding, ziekte en uitputting. Eline en haar familie werden na aankomst in Auschwitz gelijk in de gaskamers om het leven gebracht. De nazi's hielden alles heel precies bij en zo weten we dat ze alle vijf, vader David, moeder Clara, Eline, Marie Lena en Elbert op 10 september 1943 stierven.

Eline was slechts 10 jaar oud, Marie Lena 8 jaar oud en de kleine Elbert 4 jaar oud.

Joodse mensen worden hier in kamp Westerbork in veewagens geperst. Bijna wekelijks, gedurende de eerste maanden twee maal per week, vertrok er een trein uit kamp Westerbork naar het oosten.

Met 93 treinen werden in totaal 107.000 mensen weggevoerd uit het doorgangskamp Westerbork. Slechts 5.000 van hen keerden terug.

Na de bevrijding

Deze lesbrief vertelt ons over de vervolging en moord op 102.000 Joodse Nederlanders. Van de 140.000 Joden in Nederland zijn er 107.000 gedeporteerd. 5.000 van hen kwamen uit de concentratiekampen terug. Niet alleen vanuit ons land werden Joden naar concentratiekampen gebracht. Uit alle landen die door de Duitsers waren bezet, zijn Joden gedeporteerd en vermoord. Na de oorlog werd het totaal aantal Joodse slachtoffers bekend. Het waren er zes miljoen. Dit is een enorm getal. Niet te bevatten. Maar misschien is het beter te bedenken dat het één mens was, en dat zes miljoen keer!

De vernietiging van zoveel mensen betekende veel verdriet in de families en een groot gemis in de Joodse gemeenschap, maar niet het einde van het Jodendom. Door onder te duiken hebben ook Joden de oorlog overleefd en sommigen zijn teruggekomen uit de concentratiekampen. Zij hebben hun leeggeroofde synagogen weer in gebruik genomen.

Hitler en zijn trawanten wilden de Joden uitroeien, hen laten verdwijnen van deze aarde. Dit is hen niet gelukt. In 1948 werd de Staat Israël gesticht en uit alle delen van de wereld zijn Joden daarheen gegaan en hebben daar een plek gevonden.

Het Joodse Monument aan het Philip Frank plein in Haarlem

Joods Monument Haarlem

In het centrum van Haarlem vinden we in de Lange Begijnestraat de Toneelschuur. Op die plaats stond voor de Tweede Wereldoorlog de synagoge. Tussen de Toneelschuur en de Philharmonie is een steeg en als je die steeg door gaat kom je uit bij een pleintje, naast het hofje van Bakenes. Dat pleintje is vernoemd naar de Rabbijn Phillip Frank, die voor de oorlog Rabbijn was in die synagoge.

De voormalige stichting Joods Monument Haarlem heeft het voor elkaar gekregen dat daar, op 23 september 2012, een monument gekomen is voor de meer dan zevenhonderd gedeporteerde Haarlemse Joden die nooit meer terug kwamen.

Een monument in de vorm van een muur met natuurstenen panelen waar alle namen in gegraveerd staan. Op dit moment zijn het er zevenhonderdvijftien, maar het is goed mogelijk dat er in de toekomst nog een enkele naam bij zal komen te staan.

Het monument is bedoeld als een symbolisch graf zodat Eline, haar familie en de andere Joodse Haarlemers, die allen in de vernietigingskampen werden vermoord, niet worden vergeten. En zo hebben nabestaanden, vrienden en kennissen de kans en de ruimte om hen te herdenken. Een herinnering aan gewone mensen die gewoon hun leven wilden leiden.

Wil je meer weten over de Joodse Haarlemers die op het monument vermeld staan? Neem dan eens een kijkje op de website van www.joodsmonumenthaarlem.nl. Daar vind je de namenlijst met de gegevens van deze mensen, voor zover die bekend zijn.

De synagoge in de Lange Begijnestraat in Haarlem.

Dragen

De moord op zo veel Joodse mensen was een vreselijk gevolg van racisme en discriminatie. Racisme en discriminatie bestaan nog steeds.

1. Weet jij daar voorbeelden van?
2. Wat vind jij van herdenken? Is dat belangrijk of niet?
3. Wat of wie zou jij willen herdenken?
4. Wat vind je ervan dat we in Nederland op 4 mei de mensen herdenken die in oorlogssituaties zijn omgekomen?
5. Wat vind jij ervan als anderen worden uitgescholden of niet mee mogen doen vanwege hun afkomst?
6. Wat zouden jullie kunnen doen om dat te voorkomen?
7. Wat doe jij als een ander kind gepest wordt?
8. Wat zou jij ervan vinden als een groep kinderen op school, die er helemaal niets mee te maken heeft, zo maar de schuld krijgt van alle dingen die er fout gaan?
9. Wat zou jij doen?
10. Wat kunnen we van het verhaal van Eline leren?
11. Wat vind jij ervan dat er nu een monument voor Eline en al die andere Haarlemse Joden is gekomen?
12. Wat zou jij kunnen doen om het bekend te maken, dat er nu een monument is, onder de andere Haarlemmers?

Woordenlijst

Nazi

Lid van de Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP), de partij van Adolf Hitler.

Deportatie

Een gedwongen verplaatsing van mensen. Joden werden gedwongen door de nazi's om hun huis te verlaten en werden gedwongen verplaatst naar de concentratiekampen en vernietigingskampen.

Concentratiekamp

Een afgesloten kamp waar mensen gevangen worden gehouden.

Vernietigingskamp

Een concentratiekamp dat speciaal is opgezet om grote groepen mensen in één keer te vermoorden. De mensen die er aankwamen werden direct gedood, op enkele uitzonderingen na, die in leven werden gehouden om werkzaamheden te verrichten (zoals het sorteren van kleding en het bedienen van de crematieovens).

Gaskamer

Een ruimte waarin mensen werden vermoord met behulp van giftig gas. De gaskamers waren ingericht als doucheruimtes, zodat de slachtoffers zouden denken dat ze gingen douchen. Om de schijn hoog te houden, kreeg iedereen een stuk zeep mee en soms ook een handdoek. De nazi's hebben in de gaskamers miljoenen mensen vermoord.

Aantekeningen

Een blik over een deel van Haarlem richting de Bakenessergracht, vanaf de Bavokerk aan de Grote Markt. Rechtsonder de Philharmonie met daarnaast de Synagoge aan de Lange Begijnestraat. De foto is in de jaren 30 van de vorige eeuw gemaakt.

COLOFON:

© 2018

Joods Monument Haarlem

www.joodsmonumenthaarlem.nl

Opmaak en druk:

Atlas Interactive Media

www.atlas-i-media.com

Lesbrief is samengesteld
door Patrick van der Vegt

 JOODSMONUMENTHAARLEM